

ТВОРЧИСТЬ І КРЕАТИВНІСТЬ – РИСИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ВИЩІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ОСВІТІ

Т.М.Коваленко

аспірант Бердянського державного педагогічного університету

У статті подано аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі психології творчості особистості, яка включає в себе такі визначення понять "творчість", "обдарованість", "інтелект", "креативність", "креативна готовність" і т.ін. Зроблено спробу аналізу визначень вченими понять "творчості" та "креативності". Підкреслюється вагомість творчих та креативних здібностей, рис у процесі формування креативної готовності майбутніх фахівців.

Ключові слова: творчість, креативність, креативна готовність, обдарованість, творча унікальність, творчі здібності, інтелект, інтелектуальні здібності.

Унаслідок інтенсивних економічних змін, пов'язаних із переорієнтацією на ринкові відносини, виходом на світовий ринок і прискореним розвитком певних галузей економіки в Україні, а також культурного відродження країни, гуманізації суспільства нині зростає потреба у кваліфікованих кадрах нового типу, які вмюють ефективно й творчо розв'язувати поставлені завдання. В Україні активно розгортаються структурні реформи вищої освіти, які стимулюються Болонським процесом. Соціуму, і передусім роботодавцям, потрібні фахівці, які здатні практично вирішувати професійні проблеми. Творчий підхід дає змогу якнайефективніше вирішувати посталі проблеми, тому цілком зрозуміло, чому саме виникло гостре соціальне замовлення на виявлення творчих особливостей і виховання фахівців відповідного складу. Активізація творчих можливостей, потенціалу людини забезпечує повноцінну соціальну реалізацію особистості, що у свою чергу, прискорює культурно-економічний прогрес у країні, підвищення рівня життя її громадян. А це також багато в чому залежить не тільки від отриманих знань, умінь і навичок, а й від додаткових якостей, які більше відповідають розумінню сучасних цілей освіти.

Входження України до європейського освітнього і наукового простору супроводжується нині зростанням вимог до рівня креативної готовності майбутніх фахівців як гаранта конкурентоспроможності на ринку праці та покращення економічних досягнень. Хоча до теперішнього часу в європейському освітньому співтоваристві немає єдиного і однозначного розуміння поняття креативна готовність. А також поки що немає єдиного підходу до визначення креативної готовності випускника навчального закладу. Зазначимо, що вітчизняні та зарубіжні психологи здебільше дотриму-

ються неоднозначних підходів до розуміння і вирішення цієї проблеми.

Питання феномена творчості (креативності) та його природи, формуванню та прояву творчих здібностей, їх діагностиці присвячено багато досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених-психологів (К.А.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, Л.І.Анциферова, В.М.Бехтерев, Д.Б.Богоявленська, Л.І.Божович, Л.С.Виготський, Ф.Гальтон, Дж.Гілфорд, А.С.Грузенберг, Д.Б.Ельконін, Н.К.Енгельмейєр, І.Кант, Г.С.Костюк, А.А.Кроник, Н.С.Лейтес, Н.А.Логінова, Т.Любарт, В.О.Молляко, І.П.Павлов, К.К.Платонов, Я.О.Пономарьов, Н.Ю.Посталюк, Дж.Рензуллі, С.Ф.Рибалко, С.Л.Рубінштейн, Р.Стернберг, І.С.Сумбаєв, Б.М.Теплов, Е.П.Торренс, Х.Е.Трік, Ф.Шеллінг).

Творчість – найприємніша справа не лише філософів, як встановили ще давні греки, а й рівною мірою і звичайним людям, лише останнім воно притаманне у меншій мірі. Творчість діюча властивість людини. Символ творця – задача, його властивості – дії, які матеріалізуються у продуктах його праці.

Термін "творчість" трактується як:

- діяльність особистості, і створені нею цінності, які з фактів її персональної долі стають фактами культури. Творчість як культурно-історичне явище має психологічний аспект: особистісний і процесуальний [10];
- "психічна активність, усвідомлення системи Я (психе (душа), свідомість) і не-Я (таємниця, несвідоме у предметі), розв'язання суперечностей між ними, якими вона робить щось несподіване, незвичайне: відкриття, винахід або створює художній образ" [3].

Особистість має здібності, мотиви, знання й уміння, завдяки яким вона може створити новий, оригінальний і унікальний продукт. Дуже велике значення в розкритті й розширенні творчих можливостей особистості мають її уява, інтуїція, неусвідомлювані компоненти розумової активності, а також потреба в самоактуалізації.

Отже, головна характеристика творчості це створення нового. Серед сучасних позицій науковців щодо природи творчості виділяють два підходи. Перший підхід розглядає творчість як діяльність спрямовану на створення нових суспільно значущих цінностей; основну увагу приділяють критеріям об'єктивної новизни й оригінальності продуктів творчої діяльності. Другий підхід пов'язує творчість із самореалізацією людини, з розвитком мотивації її творчої діяльності. Критерій творчості є її цінність – особистість самої людини, а не тільки продукт творчої діяльності. Основною та центром творчості є сама особистість, суб'єкт, без якого неможлива творча діяльність.

У загальній структурі творчої діяльності як системи можна виділити кілька основних підсистем:

- процес творчої діяльності;
- продукт творчої діяльності;
- особистість творця;
- середовище;
- умови, в яких проходить творчість.

Особистість творця характеризується здібностями, особливостями розуму, темпераментом, віком, характером тощо. Середовище й умови являють собою фізичне оточення, колектив, стимулятори та бар'єри у творчій діяльності та ін.

Творчий процес людини – послідовність творчих актів. Творчий акт можна вважати умовною одиницею творчого процесу, зручною для аналізу та вивчення механізмів творчості.

В історії психології проблему творчості в різні історичні епохи розглядали по-різному. Творчість у античній культурі має дві форми: божественну (акт створення космосу) та людську (мистецтво, ремесло).

В християнській культурі середніх віків перетинаються дві тенденції розуміння творчості – теїстична, яка розвилась із давньоєврейської релігії та пантеїстична – з античної філософії.

Перша тенденція пов'язана з розумінням Бога як особистості, яка уявляє світ не відповідно до якогось вічного зразка, а вільно. Тобто творчість – це породження буття з небуття за допомогою вольового акту божественної особистості.

Друга тенденція підійшла ближче до античної традиції. Бог – це добро в його завершеності, вічний само споглядальний розум. "... універсальна природа, ніж воля, що сама себе робить зробленою" (Фома Аквінський) [10, 19].

А.С. Грузенберг в своїх працях "Психологія творчості", "Геній і творчість" розрізняє три типи теорій:

1. Філософський тип, який містить два підтипи: гносеологічний (пізнання світу за допомогою інтуїції) та метафізичний (розкриття метафізичної сутності в релігійно-етичній концепції).

2. Психологічний, що має два різновиди: зближення з природознавством, пов'язане з розглядом творчої уяви, інтуїтивного мислення, творчого екстазу та натхнення, об'єктивації образів, творчості первісних народів, юрби, дітей, творчості винахідників (евріології), невід'ємної творчості (у сні тощо) і відгалуження психопатології (дослідження геніальності та божевілля, впливу спадковості, алкоголізму, статевих особливостей, ролі марнославства, особливостей психічнохворих і медіумів).

3. Інтуїтивний з естетичним та історико-літературним різновидами (естетичний полягає в розкритті метафізичної сутності світу за допомогою художньої інтуїції) [10, 25].

Одна з найвідоміших концепцій обдарованості в американській і світовій психології є теорія трьох кілець Дж.Рензуллі. У ній обдарованість розглянуто як взаємодію трьох груп людських якостей: інтелектуальних здібностей, що перевищують середній рівень, високої захопленості виконуваним завданням і високим рівнем креативності. Дж.Рензуллі акцентує увагу на взаємодії зазначених елементів і їх рівності.

У цій концепції є три важливі аспекти:

1) Скептичне ставлення до тестів як засобів ідентифікації обдарованості;

2) Розгляд мотивації не як зовнішньої умови, а ядерного утворення обдарованості разом зі здібностями та креативністю, але на жаль, тут обдарованість – не інтегральне утворення, а результат додавання компонентів;

3) Правильний спосіб розвитку обдарованості – включення в цікаву діяльність.

Багато вчених виділяють три види творчості: наукову, технічну та творчість у галузі літератури й мистецтва. В.О. Моляко з урахуванням інших видів людської діяльності виокремлює такі види творчості (рис.1).

Рис. 1. Види творчості

Наукова творчість пов'язана з діяльністю в певній галузі науки, наприклад хімії, математики. Її специфіка полягає в домінуванні теоретичного мислення, хоча останнім часом найчастіше переважає комбіноване мислення – теоретико-практичне. Можна виділити типове мислення фізика, біолога, математика тощо.

Однак ця закономірність властива не тільки науковій творчості.

Технічна творчість – спрямована на створення нових машин, пристроїв, деталей і змінення їх функцій. До технічної творчості належать винахідництво, конструювання, архітектура, художнє конструювання пристроїв і раціоналізація процесів, пов'язаних із технікою.

Художню творчість розглядають в аспекті самореалізації людини-творця. А не в створенні чогось нового в певній галузі культури.

Здатність до творчості пов'язана з якимось видом діяльності чи культурою загалом. Без цього вона не може актуалізуватися, реалізуватися на практиці. Процес розвитку людини в певному розумінні можна назвати "створенням себе" – більш-менш повною реалізацією вищого Я в її самосвідомості та діяльності. Здібності до творчості – це не сукупність окремих якостей, кожна з яких сама по собі являє собою якусь здібність. Навпаки, окремі здібності, які слід розрізнати в психологічному портреті вченого чи художника, виявляються властивим йому цілісним ставленням до світу, саме завдяки цьому вони і стають здібностями до творчості.

Отже, здібності – це не особлива "частина" психіки, а особливий її стан, в остаточному підсумку – можливо, уся психіка мобілізована та змінена специфічним ставленням до світу й

самого себе. Від здібностей залежить творча самореалізація людини.

Художня творчість людини – лише один із способів зустрітися із творчим Я та реалізувати його в загальнокультурному плані. Єдиним неспецифічним стрижнем різних видів творчості має бути зусилля людини наблизитися до свого справжнього Я, максимально реалізувати його в емпіричній дійсності.

Літературна, образотворча та музична творчість пов'язана з новими здобутками в кожній із цих галузей (наприклад, із створенням скульптури, написанням опери, роману, вірша).

Ігрова творчість спрямована на участь суб'єкта в грі, де потрібні зміни, нововведення, відгадка, пошук результату. Це може бути й гра маленького дошкільника, й гра професійного актора в кіно чи п'єсі. Деякі дослідники відносять до ігрової творчості значну частину поведінки людини.

До навчальної творчості можна віднести майже всі види навчальної діяльності та засвоєння нових знань і виконання нових завдань. Навчальна творчість багато в чому асимілює інші види творчості, особливо в середній школі.

Військова й управлінська творчість мають багато спільного, тому що вони спрямовані на керівництво колективами людей і їх діяльність, прийняття рішень у гострих ситуаціях бою, міжособистісних конфліктів і т.ін. Однак між ними є й принципова розбіжність: управлінська творчість зазвичай спрямована на створення чогось і виконання колективом корисної роботи, а військова пов'язана з руйнуванням, знищенням.

Побутова ("домашня") творчість відіграє надзвичайно важливу роль у нашому житті.

Вона пов'язана з вихованням дітей, розподілом бюджету, готуванням їжі, організацією відпочинку тощо.

Ситуаційна ("життєва") творчість пов'язана з виконанням завдань, які постають перед людиною поза роботою та домом, наприклад розв'язання задач переходу вулиці з інтенсивним транспортним рухом або пошуку дороги. Задачі можуть бути надзвичайно складними, бо час на їх розв'язання може бути обмеженим.

Комунікативна творчість може проявлятися у різних видах спілкування людей. Є багато її різновидів. Це творчість у бесіді, творчість учителя, творчість студента, якому зненацька поставили складне запитання тощо. До цього виду творчості належать не тільки її мовленнєві прояви, а й міміка, жести ін. [10, 32-35].

У реальному житті ми маємо справу переважно з комбінованими видами творчості. Викладачеві приходиться діяти не тільки в комунікативній царині, а й виконувати управлінські функції, приймати рішення в різних складних життєвих ситуаціях. Безумовно викладач має бути мінімально здатним до ігрової, наукової й технічної творчості, щоб зацікавити студентів, "підштовхнути" їх до творчості або виявити в них творчі здібності, розпізнати "творчий почерк". Це непросте завдання для виконання якого потрібно особливі вміння, знання та досвід.

Творчість як процес проходить на різних рівнях: несвідомому, рівні підсвідомості, свідомості і надсвідомості. Кожний із цих рівнів має свою специфіку творення, механізмів творчості та характеру її продуктів. Найвищий рівень розвитку творчості – взаємодія між зазначеними її рівнями, коли "креативне поле" захоплює всі ділянки мозку. Внутрішнім змістом творчості можна вважати динамізм усіх якостей і властивостей людини в творчому акті. Такий динамізм становить основний зміст поняття творчого потенціалу. Його пов'язують з усвідомленням діяльнісних засад буття індивіда, під яким розуміють силу, здібності, потенційні можливості, енергію.

Політ фантазії є складовою творчого процесу, забезпечується знаннями, підкреслюється здібностями і цілеспрямованістю, супроводжується емоційним станом. Уся діяльність компонентів психічної активності сприяє утворенню різноманітних цінностей в усіх сферах людської діяльності.

Як складне психічне утворення творчий процес має певні етапи:

- зародження ідеї, реалізації її у творчому акті;
- концентрація, накопичення знань, які прямо або опосередковано стосуються цієї проблеми;

- свідомі і несвідомі роботи над матеріалами, об'єднання, вибір варіантів.

Творчий потенціал як цілісна якість людини, є соціальною за своєю сутністю, виникає в процесі соціалізації та проявляється у творчій активності людини. Звідси підготовленість до стабільної творчої праці спирається на творчу активність свідомості, яка є сформованою на пізнання та перетворення світу.

Особистість реалізується у творчості. Кожній людині потрібні мужність, впевненість, віра в себе та своє покликання, щоб якнайповніше виявити себе у творчості. Творча особистість – це людина, яка має високий рівень знань і вміє відкинути звичайне, шаблонне. Для творчої особистості потреба в творчості нагальна й неодмінна.

Людина, яка займається творчою діяльністю, веде особливий спосіб життя. Її зв'язки з навколишнім світом і людьми багаті й різноманітні, вона багатозначно сприймає всі явища дійсності. Психологи називають такий стиль життя творчим стилем діяльності або творчою активністю. Деякі автори ототожнюють творчу активність з креативністю. Креативність означає здібності швидко та нестандартно розв'язувати інтелектуальні навчальні задачі. Американський психолог Х.Е.Трік виділив чотири напрями дослідження креативності: креативність як продукт, процес, здібність і якість. У межах першого напрямку креативність ототожнено з продуктивністю мислення чи інтелекту. Другий напрям розглядає креативність як творчість мислення, його процесуальну характеристику. Третій ґрунтується на тому, що креативність пов'язана не лише з мисленням, а й з іншими підсистемами інтелекту. За четвертим напрямом креативність – головна риса високорозвиненої особистості.

Отже, креативність – це:

- системна якість інтелекту;
- сукупність особливостей психіки, які забезпечують продуктивні перетворення в діяльності особистості;
- певний набір особистісних рис, а реалізація людиною власної індивідуальності. Це презентація своєї індивідуальності іншому [12];
- природна властивість особистості, яка існує від початку життя людини; це найвища форма активності особистості.
- активність, що втілюється в продуктах творчості. Завдяки їй людина виражає себе, свій внутрішній світ, змінюючи його; вона творить не тільки зовнішній світ, але й свій власний (внутрішній) [4].

Я.О.Пономарьов стверджує, що лише людина з розвинутою загальною здібністю здатна на високу творчу діяльність. Продукт творчості постає як побічний результат мислення,

спрямованого на вирішення проблемних ситуацій чи завдань. Креативна особистість, якщо порівнювати її з рекреативними особистостями, володіє вищою мотиваційною напруженістю і сенситивністю чутливістю до побічних продуктів власної пізнавальної активності [9].

Креативною особистістю називають особистість, яка має внутрішні передумови для творчої діяльності, особистісні утворення, специфіку інтелектуальної сфери, нейрофізіологічні задатки, що зумовлюють її творчу активність, тобто нестимульовану ззовні пошукову та перетворювальну діяльність. Отже, креативність особистості – детермінанта її творчої активності. Творчою називають креативну особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула потрібні для актуалізації творчого процесу додаткові мотиви, особистісні утворення, здібності, що сприяють досягненню творчих результатів в одному чи кількох видах творчої діяльності.

Дослідники К.Тейлор і Д.Холанд дійшли висновку, що інтелектуальність і креативність нерозрізнені, тому креативність – "особлива точка" індивідуальних властивостей, яка залежить від загальної інтелектуальності. Але вчені Дж.Гетцельс, Н.Джексон, Ж.Флешер та ін. дійшли висновку про те, що креативність не залежить від інтелекту, тому що більшість досліджуваних із високим інтелектом мали низьку креативність.

Американський вчений Дж.П.Гілфорд виділив параметри креативності:

- здатність до виявлення та постановки проблем;
- здатність генерувати багато ідей;
- гнучкість – здатність продукувати різноманітні ідеї;
- оригінальність – здатність нестандартно реагувати на подразники;
- здатність удосконалити об'єкт додаючи деталі;
- здатність розв'язувати проблеми, тобто здатність до аналізу та синтезу.

Відповідно до підходу Дж.П.Гілфорда, творчі здібності – самостійна категорія, що не входить до структури інтелекту, але взаємодіє з ним.

За Р.Стернбергом процес творчості можливий при трьох інтелектуальних здібностях:

- синтетичних – бачити інакше й уникати звичного способу мислення;
- аналітичних – виявляти ідеї, які гідні подальшої розробки;
- практичних – уміння переконувати людей у цінності ідеї (інакше "продати" творчу ідею іншим).

Отже, можна виокремити структурні компоненти творчих здібностей:

- знання, уміння, навички, реалізовані в конкретній діяльності (Б.М.Теплов, Г.С.Костюк);
- психічні процеси: уява (Л.С.Виготський, С.Л.Рубінштейн), мислення (О.П.Цибуля, А.Б.Щербо, Г.П.Шевченко);
- емоції, відчуття (Д.М.Джола, В.В.Клименко, В.П.Омельчук, А.Б.Щербо) [10].

На думку В.О.Моляко, здібності належить розглядати у зв'язку з творчим потенціалом людини. Творча обдарованість є статистичною підсистемою, а вміння та навички – це динамічні показники, що формуються на основі обдарованості. Обдарованість, в свою чергу, регулює і стимулює творчу діяльність, сприяє вирішенню особистістю проблем, пов'язаних з пристосуванням до ситуації, інших людей та до себе самої. Обдарованість завжди пов'язана з творчістю. Якщо ж людина володіє високими творчими здібностями, то її діяльність більш оригінальна [5].

Творча унікальність – це своєрідність, що формується в процесі та внаслідок творчості, коли людина виходить за межі соціокультурних стереотипів, стає творцем цінностей, цілей і сенсу свого життя. Творча унікальність особистості досягає найвищого рівня, коли людина свідомо обирає цінність творчого буття.

Темпи розвитку науки неможливо нарощувати тільки шляхом збільшення кількості людей, що займаються творчим пошуком. Треба постійно нарощувати творчий потенціал, а для цього необхідно цілеспрямовано формувати, виховувати творче ставлення до праці, і взагалі до своєї особистості, стимулювати процес життєтворчості.

Існують більш-менш вдалі спроби наукового визначення особистісних рис, які сприяють творчості. Встановлено, що великий вплив на творчість справляють здібності помічати та формулювати альтернативи, проявляти фантазію, вміння ставити запитання, уникати спрощених формулювань.

Творчу особистість характеризують активний інтерес до проблеми, що вивчається, незалежна інтравертна позиція, готовність боротися з усякими перешкодами. Звідси – готовність йти на ризик, який гарантує творчий успіх. Високо творчі особистості, як правило, виявляють підвищений інтерес до складних нових проблем. Їх більше приваблюють такі ситуації, які вимагають оригінальних рішень, ніж ті, які дозволяють діяти звичним способом. Так, в "тест творчості" Дж.П.Гілфорд включив перевірку таких інтелектуальних якостей: гнучкість мислення, оригінальність, вміння проблемно підходити до дійсності, здатності до-

водити рішення того чи іншого завдання до кінця [6].

Успішність самопрезентації особистості у професійній діяльності залежить передусім від умінь досконало володіти прийомами та продуктивними технологіями, реалізації функціональних обов'язків, наявності комплексу знань, умінь, навичок, мотивації досягнення, саморегуляції, особистісної ініціативи, професійної комунікабельності. Креативну готовність студентів економічних спеціальностей можна характеризувати такими рівнями професіоналізму, як здатність успішно виконувати професійну діяльність, підготовленість до стабільної продуктивної праці, професійна майстерність в реалізації функцій та обов'язків, творче опанування нового стилю професійної діяльності.

Основною особливістю діяльності студентів економічних спеціальностей є взаємодія з людьми. Вміння спілкуватися, контактувати з навколишніми, добиватися взаєморозуміння у процесі виконання професійних функцій є найважливішою умовою високої ефективності діяльності працівників типу "людина-людина". Слабка сформованість комунікативних якостей та креативної готовності виступає основ-

ним протипоказанням випускників професій даного типу.

Цей тип професії включає велику кількість професій. Багато з них мають однакові цілі, завдання, одну і ту ж саму спрямованість діяльності, ставлять близькі за змістом вимоги до працівника і об'єднуються на цій основі у підгрупи.

За змістом діяльності спеціалістів підгруп О.Є.Клімов визначав "гностичні" та "гностико-оперативні" професії.

У ряді професій гностична (пізнавальна) діяльність тісно пов'язана з оперативно виконавчою (див. рис. 2). У роботі даних спеціалістів паралельно постають два завдання: а) дослідження, вивчення умов, обставин; б) організація праці людей, вжиття заходів, спрямованих на виправлення недоліків (керівник підрозділу, майстер цеху, вчитель, лікар тощо).

"Гностикооперативні" професії в свою чергу поділяються на два види: керування людьми і обслуговування людей (див. рис. 2). В управлінській діяльності головне завдання – "зрозуміти громадські цілі і спрямувати зусилля на їх досягнення". В обслуговуючій – "зрозуміти і задовільнити потреби людини" [2].

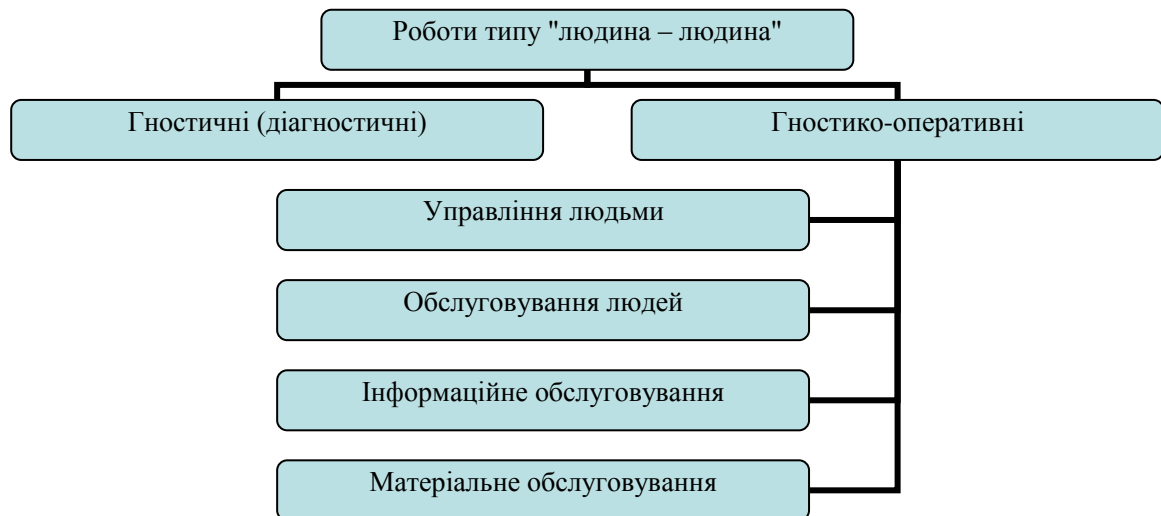

Рис. 2. Класифікація робіт типу "людина-людина"

Отже, роблячи висновок із вищевикладеного креативна готовність може включати в себе: творчі та інтелектуальні здібності, інтелект, творчу унікальність, комунікативні знання, вміння і навички формування психічних процесів (мислення, уява), емоції, почуття, різні види творчості. В психології існують багато різноманітних методик, опитувальників, вправ, ігор, легенд, казок, методів, тестів, які використовують психологи, викладачі у своїй практиці для формування креативної, креативно-комунікативної готовності. Ось деякі з

них – методи розвитку творчого спілкування та творчих рис характеру, за класифікацією В.В. Рибалка.

1. Метод гірлянд випадкових асоціацій.
2. Евристичний діалог Сократа.
3. Гіпотетичний діалог (розроблений Платоном евристичний діалог).
4. Метод "мозкової атаки".
5. Метод пошуку ідей у малій групі "Нарада піратів".
6. Метод ефективної записної книжки Дж.В. Хейфіля.

7. Метод "письмової мозкової атаки".
8. Метод синектики В.Дж. Гордона.
9. Пошук сполучних ланок.
10. Пошук загального.
11. Пошук аналогії.
12. Складання речень.
13. Вилучення зайвого слова.
14. Діалог Дон Кіхота й Санчо Пансо та інші методи.

У дошкільних та шкільних навчальних закладах у дітей розвивають творчість, креативність. На нашу думку у студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів необхідно формувати креативну готовність, бо саме вони є не лише майбутньою управлінською елітою країни, а й особистостями які навчатимуть інших у тих самих навчальних за-

кладах країни, в своїх організаціях та на підприємствах. Також при формуванні креативної готовності студентів економічних спеціальностей молодь повинна перш за все звертати увагу на особливості поведінки, необхідні для досягнення успіху, методи і методики успішного розвитку вербальної креативності. Крім того, треба ознайомитись з атрибутами та характерними особливостями стилю управлінської діяльності. Вміла реалізація здобутих теоретичних знань стане безумовною запорукою ефективного керівництва, розроблення методологічних основ управління навчально-освітнім процесом у системі підготовки і перепідготовки управлінських кадрів усіх сфер народного господарства країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Васина Н., Вегерчук И., Лаптев Л.* Творческий потенциал руководителей системы образования // Прикладная психология и психоанализ. – 1997. – № 2. – С. 11-18
2. *Карпіловська С.Я., Мітельман Р.Й., Синявський В.В., Ткаченко О.М., Федоришин Б.О., Ящишин О.О.* Основи професіографії: Навч. посіб. – К.: МАУП, 1997. – 148 с.
3. *Клименко В.В.* Психологія творчості. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 480 с.
4. *Лучанська В.* Проблема креативності в сучасній психології // Соціальна психологія. – 2007. – № 3. – С. 154-161.
5. *Моляко В.А.* Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности // Вопросы психологии. – 1994. – № 5. – С. 86-95.
6. *Онуфрієва О.В.* Самопрезентація творчого потенціалу молоді // Наукові праці МАУП. – 2003. – Вип. 12. – С. 5-7
7. *Платонов К.К.* Личностный подход как принцип психологии // Методологические и теоретические проблемы психологии. – М.: Наука, 1969. – С. 190-217.
8. *Платонов К.К.* О системе психологии. – М.: Мысль, 1972. – 216 с.
9. *Пономарев Я.А.* Психология творчества. – М.: Наука, 1976. – С. 33-35.
10. *Туриніна О.Л.* Психологія творчості: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2007. – 160 с., іл. – Бібліогр.: С. 156-157.
11. *Фельдштейн Д.И.* Психология развития личности в онтогенезе. – М.: Педагогика, 1989. – 208 с.
12. *Яковлева Е.Л.* Эмоциональные механизмы творческого потенциала // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 127-135.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2009 р.